

Галузеві соціології

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖУ ЯК ВАЖЛИВА УМОВА ПРОДОВЖЕННЯ НАВЧАННЯ У ВНЗ

Оксана ГОМОТЮК, Світлана ТУРЛЮК

Соругі, Ї; © 2012

Постановка проблеми. Сьогодні до освіти наявна підвищена увага й, мабуть, не даремно: ХХІ століття оголошене ЮНЕСКО століттям освіти. Тому вагомим сегментом діяльності освітньої установи є належна організація освітнього процесу, яка в Тернопільському національному економічному університеті спрямована на здобуття студентами найнеобхідніших професійних компетентностей, на формування особистості, котра впевнено є повноцінним суб'єктом соціально-економічної системи держави (в науці, виробництві, на підприємстві тощо), на створення студентом своєї інтелектуальної власності на основі поєднання навчання із різними видами суспільного практикування — наукового, науково-технічного, інноваційного і суто фахового.

Підготовка сучасного фахівця у будь-якій галузі суспільного виробництва неможлива без формування практичних навичок, умінь “навчатися упродовж життя”. Це пов'язано з тим, що сьогоднішня ситуація на ринку освітніх послуг в Україні та світі вимагає не стільки репродукування інформації, отриманої фахівцем під час навчання, скільки умінь і навичок, які забезпечують реалізацію його життєвих та професійних стратегій після завершення освітнього циклу профпідготовки. У цьому контексті актуалізується проблема пошуку інноваційних технологій навчання, які б готували студента до виконання ним найскладніших завдань у реальній ситуації виробничого чи адміністративного процесу.

Виконання завдань сталого розвитку національної освіти вимагають пошуку шляхів удосконалення навчально-виховного процесу, розроблення нових методів та організаційних форм взаємодії викладача і студентів. Водночас доведено, що тільки ті знання, до яких студент прийшов самостійно, тобто завдяки

власному досвіду, думці та діям, стають справді міцним його здобутком. Саме тому вища школа поступово переходить від передавання інформації у готовому вигляді до керівництва самостійною пізнавальною діяльністю студентів, формування в них досвіду самостійної освітньої роботи. Студент, котрий не підготовлений до самостійного добування знань, не зможе розвинути у собі відповідні особистісні риси і фахові компетентності. Усі навчальні заклади, у тому числі й коледжі, покликані забезпечити не тільки високий рівень професійних знань і вмінь студентів, долучити їх до оволодіння активними методами і засобами психолого-педагогічного впливу, а й сформувати творчу особистість спеціаліста, здатного до самовдосконалення і самоосвіти, який зможе легко адаптуватися до продовження навчання у ВНЗ IV рівня акредитації відповідно до обраного профілю професіоналізації.

Практика організації самостійної роботи студентів посіла провідне місце у дослідженнях багатьох педагогів. У сучасній вищій школі дослідження цієї проблеми слушно класифікувати за такими напрямками: а) психолого-педагогічні основи організації самостійної роботи студентів; б) контроль за процесом і результатами цієї роботи; в) керівництво аудиторною і позааудиторною самостійною діяльністю студентів; г) формування умінь і навичок у студентів самостійної навчальної праці; д) організація самостійної роботи студентів освітніх закладів різного рівня акредитації та ін.

Очевидно, що самостійна освітня робота — основа будь-якого організованого навчання, передусім — у вищій школі. При підготовці ефективного спеціаліста всі інші форми навчальної діяльності є лише допоміжними (А. Молибг). Це особливо актуально за багатоступеневої системи освіти, що уможливорює продов-

ження навчання у ВНЗ IV рівня акредитації. З огляду на встановлення причинно-наслідкових зв'язків, налагодження наступності в організації освітнього процесу вимагає встановлення контактів між вищими навчальними закладами та відповідними профільними коледжами. Тому метою розвідки є обґрунтування сутності поняття “самостійна робота” у змістовому контексті підготовки студентів коледжів, що створює належні передумови до організації такої роботи в умовах життєдіяльності сучасного ВНЗ.

Аналіз наукової літератури дозволив виділити основні підходи до формулювання дефініції “самостійної роботи”. Так, Р. Нізамов і С. Гончаренко характеризують її як специфічний вид навчально-пізнавальної діяльності, яка проводиться індивідуально чи у групах протягом аудиторних занять або вдома за завданням педагога та за методичними вказівками, але без його безпосередньої участі [1]. І. Харламов розуміє самостійну роботу як активну пізнавальну самостійну діяльність наступників. У цьому значенні вона наявна майже за всіх форм і методів навчання (за винятком методів усного викладу, коли домінуючою діяльністю суб'єктів навчання є сприйняття на слух мови педагога). Названий науковець вважає самостійною й активну розумову роботу під час бесід, особливо тоді, коли учень чи студент зорієнтовані на самостійне добування нових знань [7]. Прикметно й те, що відомий російський дидакт П. Підкасистий розрізняє самостійну роботу та самостійну діяльність студентів. Першу він розуміє “як дидактичний засіб навчання, штучну педагогічну конструкцію” [8], за допомогою якої педагог організує діяльність суб'єктів навчання як на уроці, так і під час виконання ним домашнього завдання; причому ця діяльність сутнісно є пізнавальною й розгортається під час виконання того чи іншого типу чи виду самостійного практикування. Натомість самостійна діяльність – це завжди “цілеспрямований процес, який організується та виконується у структурі навчання для вирішення конкретних навчально-пізнавальних завдань” [8].

Український дослідник В. Буряк сутність самостійної роботи зводить до її характерних ознак за умов поєднання зовнішньої та внутрішньої сторін, де перша зумовлюється освітніми функціями педагога, а друга спричинена пізнавальними функціями осіб, котрі навчаються, причому завдання останніх набагато

складніше від завдання педагога [5]. В. Козаков також вважає самостійну роботу студентів специфічним видом діяльності, головною метою якого є формування самостійності конкретного суб'єкта навчання, а становлення його вмінь, знань і навичок відбувається опосередковано через зміст та методи всіх видів навчальних занять [4].

Отже, констатуємо відсутність єдиної думки стосовно розуміння науковцями змісту самостійної роботи студентів. На наш погляд, найбільш повним є визначення, сформульоване свого часу Б. Єсіповим: самостійна робота у структурі процесу навчання – це така робота, яка виконується вихованцем без безпосередньої участі педагога, але за умов виконання ним завдання останнього у спеціально відведений для цього час. Причому суб'єкти навчання “свідомо прагнуть досягнути поставленої у завданні мети, активізуючи свої зусилля та виявляючи у тій чи іншій формі результати своїх розумових чи фізичних (або тих та інших) дій” [3].

Вочевидь самостійна робота потрібна не лише для оволодіння студентом змістом певної дисципліни, а й для формування в нього здатності брати на себе відповідальність, самостійно вирішувати проблему, знаходити конструктивні рішення й виходи із проблемних ситуацій. Вона дозволяє опанувати навички навчальної, наукової та професійної діяльності, сприяє поглибленню й розширенню знань, пробудженню інтересу до самостійної пізнавальної роботи, оволодінню прийомами розумових і рефлексивних дій.

Самостійна робота студентів, підходи до якої потребують докорінних змін, на сучасному етапі становить основу життєдіяльності вищої освіти, є важливою складовою процесу підготовки висококваліфікованих фахівців. Саме тому вища школа поступово переходить від передачі інформації до керівництва навчально-пізнавальною діяльністю студента та формування в них умінь і навичок самостійної творчої роботи. Організація освітнього процесу в сучасному університеті базується на принципах достатності наукового, пізнавального, інформаційного і методичного забезпечення, що є основою для самостійного опанування та осмислення знань і вияву творчої й дослідницької ініціативи кожного. Згідно із законодавчими документами, сьогодні визначено такі часові межі самостійної роботи студентів: бакалавр – не більше 30 годин на тиждень,

спеціаліст — 24 години, магістр — 18 годин на тиждень; у другій половині дня зі студентами проводять індивідуальні заняття відповідно до розкладу, консультації, здійснюють контроль за їх самостійною працею.

Традиційно використовують такі форми організації та здійснення самостійної роботи студентів: семестрові індивідуальні завдання; консультації, індивідуальні заняття, колоквіуми, графічно-розрахункові та контрольні роботи, позаурочне читання з іноземних мов тощо. В навчальних планах спеціальностей реалізується тенденція до зменшення кількості аудиторних годин та їхнього збільшення на самостійну роботу студента (50–60 % від загального обсягу навчального часу). Вважається, що студент у цей час самостійно опрацьовує конспекти лекцій, літературу до тем, передбачених у практичних й семінарських заняттях, складає конспекти, готує реферати. За останній період форми такої роботи урізноманітнилися пошуком інформації у системі Інтернет, виконанням найпростіших завдань з допомогою комп'ютерної техніки. Однак в усіх випадках маємо справу винятково з інформаційно-пошуковими формами роботи, суть яких зводиться до технічних дій, а наявність звіту вважається показником успішного засвоєння опрацьованого матеріалу. Такі завдання не потребують навіть глибокої систематизації, не те що творчого осмислення, конструювання, моделювання, котрі фактично не оцінюються. Звідси низька ефективність такої самостійної праці на загал студентів.

Творча (евристична) робота, наближена до наукового осмислення та узагальнення, можлива лише як результат організації самостійного навчання з обов'язковою присутністю в ній цілепокладання і його досягнення за допомогою оргтехнологічних схем самоосвіти. Крім цього, така робота має бути індивідуалізованою, враховувати рівні креативних спроможностей студентів, їх навчальні здобутки, інтереси, навчальну активність. У зв'язку з цим методологічно ставиться вимога переорієнтації навчання із суто лекційно-інформативної моделі на диференційовану, особистісно зорієнтовану.

Нині головне завдання педагога — допомогти студентові організувати ефективну навчально-пізнавальну діяльність і навчити його чіткому розмежуванню тих видів освітніх робіт, які виконуються в аудиторії та у позааудиторний час. Пошук практичної реалізації зазначеного підходу до організації навчання

зумовив виникнення ідеї використання в освітньому процесі ВНЗ *комплексних практичних індивідуальних навчально-дослідних завдань*, що охоплює поетапне вирішення творчих завдань, проблемних ситуацій, проведеного змістовного пошукування.

Продуктивним видом самостійної роботи наступників є організація тренінгів перед виробничою практикою, що істотно посилює прикладну складову навчальної діяльності студентів. Саме завдяки тренінгу активізується перехід від поодиноких алгоритмів формування знань, здібностей, норм, умінь та навичок однією дисципліною до загальних моделей, технологій, програм практичних діянь, здійснюється реальна підготовка студента до проходження такої форми самостійної роботи, як виробнича практика. Загалом тренінг з фаху передбачає два види діяльності: а) навчально-пізнавальну (оволодіння знаннями, розумова діяльність, розвиток мислення, синтез, аналіз); б) виробничо-практичну (набуття навичок і вмінь, котрі потрібні фахівцю). Його основні завдання зосереджуються у площині: 1) пошуку (виконання проектів, як в індивідуальних, так і у малих групах; дослідження складної проблеми, вирішення нестандартних завдань); 2) ситуаційного аналізу (застосування вивченого матеріалу в практичних ситуаціях, виконання графічних, пошукових, науково-дослідних робіт); 3) описування (складання документів та ін.); 4) підготовки до проходження практики в конкретній установі, що передбачає ознайомлення зі специфікою її діяльності, закріплення навичок користування програмою ІС. Виконання цих завдань формує професійну мотивацію у студентів, сприяє їх інтелектуальному та фаховому розвитку, розвивають особистісне знання і вміння не лише пошуку потрібної інформації, а й її самостійного добування. Дискусійна форма навчальної роботи сприяє обізнаності у теоретичному матеріалі, спроможності обґрунтовувати, пропонувати нестандартні рішення. Студент отримує можливість пошуку правильного способу дій безпосередньо у процесі обговорення, тобто самостійно створює нове персоніфіковане знання. Тренер не нав'язує власну думку, а спрямовує хід виконання практичних завдань шляхом допоміжних запитань, пропонує контртвердження, спростування яких має вивести на правильний шлях розв'язання проблеми.

Засобом діагностики слугує також модуль проходження практики (звіт і захист), за який

студент отримує певну кількість балів. Результати практичної розробки презентуються здебільшого у формі виконаного завдання, підсумку наукового дослідження, розв'язання складної проблеми, вирішення виробничих завдань в установі, відгуків керівників практики від університету та установи. Створене студентом "портфоліо" може подаватися на розгляд Держаної екзаменаційної комісії як презентація його напрацювань та використовуватися як додаток до резюме під час його працевлаштування. Позитивний досвід проведення тренінгу і практики на IV курсі дозволив перейти до аналогічних дій на V курсі (хоча й з меншим обсягом годин) напередодні переддипломного стажування задля максимальної зосередженості як на підготовці студента до стажування, так і на написання ним дипломної чи магістерської роботи.

Висока увага до організації самостійної роботи в університеті вимагає її належної організації в коледжі, зокрема у Вінницькому гуманітарно-педагогічному. Синтез сучасних підходів до її окреслення і розуміння дає підстави висновувати, що це *основна форма організації навчання*, яка охоплює різноманітні види індивідуальної і колективної навчальної діяльності, котра здійснюється на аудиторних та позааудиторних заняттях з урахуванням індивідуальних особливостей і пізнавальних можливостей студентів під керівництвом викладача або без його безпосередньої участі. Тут *мета* зазначеної роботи – сприяння у формуванні самостійності студентів як риси особистості та важливої професійної якості, суть якої полягає у вміннях систематизувати, планувати, контролювати і регулювати свою діяльність без допомоги і контролю з боку викладача, наставника чи керівника. Її *завданнями* є засвоєння певних знань, норм, умінь, навичок, закріплення і систематизація набутого досвіду, застосування отриманих знань для розв'язання практичних завдань і виконання творчих робіт [7]. Водночас визначальними функціями самостійної роботи студентів є пізнавальна, нормонаслідувальна, діяльнісна, прогностична, коригувальна, самовиховна.

Зміна концептуальної основи й розширення функцій самостійної роботи студента не тільки веде до збільшення її обсягу і важливості, а й до збагачення міжособистісних стосунків між викладачем і студентом як між рівноправними суб'єктами навчальної діяльності, тобто коригує всі психолого-педагогічні, у тому числі

й організаційні та методичні засоби забезпечення цієї роботи студентів. Причому допомога і контроль з боку викладача повинні бути такими, щоб не пригнічували ініціативи студента, а привчали його до самостійного вирішення питань організації, планування, контролю за перебігом власної навчальної діяльності, виховуючи в них самостійність як особистісну рису.

Вкажемо види самостійної роботи студентів за цільовим призначенням: 1) вивчення нового матеріалу: читання та конспектування літературних джерел, перегляд відеозаписів, прослуховування лекцій із магнітних записів; 2) поглиблене освоєння матеріалу: підготовка до контрольних, практичних, лабораторних робіт, колоквиумів, семінарів, виконання типових задач; 3) опрацювання матеріалу з використанням елементів творчості: проведення лабораторних робіт креативного змісту, розв'язання нестандартних задач, виконання розрахунково-графічних робіт і курсових проектів, участь у ділових іграх і в розборі проблемних ситуацій, складання рефератів, доповідей, інформацій із заданої теми; 4) вдосконалення теоретичних знань і практичних навичок в умовах виробництва: навчальні практикуми, робота на філіях кафедр, усі види практик, дипломне проектування. Загалом самостійна робота студентів з кожної дисципліни навчального плану покликана забезпечити: а) системність знань та засобів навчання; б) володіння розумовими процесами; в) мобільність і критичність мислення; г) оперування засобами обробки інформації; д) здатність до творчої праці.

За рольовим навантаженням варто виокремити чотири різновиди самостійної освітньої діяльності студентів, кожна з яких відрізняється специфікою планування та постановкою мети, що здійснюються за допомогою педагога, взаємно педагога і студента, почергово, або з ініціативи та самостійно останнього. Водночас різновиди самостійної роботи студентів класифікуються: 1. За місцем виконання (аудиторна і позааудиторна); 2. За формою подання результатів (усна – доповідь, повідомлення, коментар, презентація ситуації; письмова – опорні конспекти, таблиці, схеми, термінологічні словники, реферати, контрольні, курсові та дипломні роботи; конструкторська – моделі, макети, наочність; інтерактивна – навчальне спілкування на форум-сторінці в гіпермедіумному середовищі); 3. За дидактичною метою (задля формування знань, нових практичних умінь і навичок, з метою закріплення знань,

умінь, навичок та розвитку навичок самоосвіти); 4. За джерелом отримання інформації (із друкованими носіями — підручниками, посібниками, атласами; із використанням Інтернет-ресурсів); 5. За ступенем самостійності студентів (за зразками, тобто репродуктивна, частково-пошукова — продуктивна; дослідницька або евристична); 6. За способом керівництва (під безпосереднім керівництвом викладача, на основі співкерівництва, на засадах самокерівництва); 7. За умовами виконання завдання (індивідуальна, в діадах, у малій навчальній групі, фронтальна); 8. За видом контролю результативності (з обов'язковим контролем кожного студента, із вибірковим контролем).

Окреслене розуміння сутності самостійної навчально-пізнавальної роботи студентів дозволяє враховувати зовнішню та внутрішню сторони цього явища освітнього практикування. З одного боку, названа робота — це педагогічний засіб організації та керівництва самостійною діяльністю наступника в організованому навчальному процесі, з іншого — специфічна форма навчального пізнання. Згідно із Положенням “Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах”, самостійна робота студента є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових завдань [9].

Оцінка сучасного стану організації освітнього процесу показує, що формування навичок і умінь самостійної роботи постає дуже серйозною проблемою в умовах ВНЗ I–II рівнів акредитації: студенти не здатні до продуктивного здійснення самоосвіти, хоча коледж дозволяє підготувати базу до позиціонування належного рівня профпідготовки майбутніх випускників, які цілком адаптовані до оволодіння новими знаннями у контексті аудиторної та позааудиторної роботи студента університету. Загалом у процесі викладання навчального матеріалу наступниками засвоюється 15% інформації, що сприймається на слух, 65% — на слух і зір. Якщо цей матеріал опрацьовується самостійно (індивідуально) — від постановки завдання до аналізу отриманих результатів, то привласнюється не менше 90% інформації. Відтак самостійна робота забезпечує глибоке освоєння студентами не тільки програмного змісту дисциплін, що вивчаються, а й активізує їхнє мислення, пробуджує зацікавленість, сприяє більш повному розкриттю їх здібностей, формує моральні та вольові якості (організованість, наполегливість тощо); допомагає їм

глибше осмислити здобуте, збагачує творчий потенціал, уможливорює самовдосконалення.

Отже, підготовка студентів ВНЗ до самостійної освітньої роботи є нагальною потребою суспільного сьогодення і вимагає належного здійснення на наукових засадах. Це забезпечить високий професіоналізм майбутніх фахівців, сформує в них готовність творчо працювати із застосуванням знань і вмінь, отриманих не тільки під час аудиторних занять, а й у процесі самостійної праці. Подальший розвиток та підвищення ефективності самостійної роботи студентів є надзавданням, що тісно поєднане як з гуманізацією і демократизацією освіти, так і з поступовою інтеграцією України у світовий освітній простір.

1. Гончаренко С. Методика як наука // Неперервна педагогічна освіта : теорія і практика. — 2001. — Вип. I. — С. 86–95.
2. Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття). — К., 1994. — 62 с.
3. Есипов Б.П. Самостоятельная работа учащихся на уроках. — М.: Гос. уч.-пед. изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1961. — 239 с.
4. Козаков В.А. Самостоятельная работа студента и ее информационно-методическое обеспечение: Уч. пос. — К.: Вища школа, 1990. — 112 с.
5. Кондрашова Л.В., Бурак В.К., Гапоненко Л.А. Индивидуальная работа студентов по педагогике. — Кр. Рог: КГПУ, 1995. — 155 с.
6. Національна Доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. — К.: Шкільний світ, 2001. — 24 с.
7. Організація самостійної роботи студентів / За заг. ред. В.М. Король, В.П. Мусієнко, Н.Т. Токової. — Черкаси: Вид-во ЧДУ, 2003. — 216 с.
8. Пидкасистий П.И. Сущностная характеристика познавательной деятельности // Вестник высшей школы. — 1985. — 19. — С. 35–39.
9. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах: Наказ Міністерства освіти України від 2 червня 1993 року ¹ 61.

АНОТАЦІЯ

Гомотюк Оксана Євгенівна, Турлюк Світлана Вікторівна.

Самостійна робота студентів коледжу як важлива умова продовження навчання у ВНЗ.

У статті розкривається сутність поняття “самостійна робота” в контексті професійної підготовки студентів навчальних закладів II–IV рівнів акредитації. Запропоновано класифікацію, окреслено функції та завдання самостійної роботи студентів як способу здійснення освітньої діяльності. Встановлено логіко-змістові зв'язки між коледжем та університетом як важлива умова продовження навчання і самоосвіти молоді.

Ключові слова: самостійна робота, студент, навчальний процес.